

## A TEJÚTON SEM SÉTÁLHATUNK MÁR KOCKÁZAT NÉLKÜL

November 6-ától kezdve a zágrebi *Vjesnik* minden vasárnapi száma egy-egy Krleža írást közöl. Négy cikk fekszik jelenleg előttünk, témáik: Ljubo Babić, a festő, Jules Supervielle, Jean-Paul Sartre és *Beszélgetés a rakétákról*. A címek eleget mondanak, fölösleges hangsúlyozni, hogy a cikkek tárgyköre rendkívül változatos. Viszont arra sincs szükség, hogy bizonygassuk: mégis valamennyit egybefűzi a stílus és legvérmesebb írónk intellektuális heve. Akár egy művészi forma, akár egy nekrológ-szerű arckép vagy a modern remények és törekvések elemzése a cikk tárgya, mindenképpen és örömmel ismerünk rá Krleža szárnyaló írásmódjára.

„Napról napra több a rakéta, úgy szaporodnak, mint a kisvárosi villamosok. Csengetnek, csörömpölnek, jelzéseik egyre hangosabbak. Kant idillikus, moralista „csillagos ege” lassanként egy megszokott autóúttá változik. Az ember nem merészkedhet már kockázat nélkül holmi költői sétára a Tejútra. Minden pillanatban kupánvághatja egy majmokkal meg egerekkel, kutyákkal, bacilusokkal vagy robbanóanyaggal teli bádogkanna...”

Igy, tréfával felel Krleža egyik énje a másíknak, amely a műszaki fejlődést képviseli. Ljubo Babićról írott *Költői napló*-jában, nagy hévvel, így ír:

„A józan fölismerés pillanatainak megrázó élményei közepette Babić képei lázas vallomássá olvadnak a mi művészi tájunkon, amely nagyon is messze fekszik a nagy képzőművészeti törekvésektől. (...) Fehőinek szimbolikája, sötét megvilágításainak melankolikus fátyla, halk festői mondanivalója hűséges árnyként kíséri nyomon a réteken át a süketnéma gyermekek hullaházáig, amely első képzőművészeti akadémiánkká alakult át.”

Supervielle francia költőről, nemrégben bekövetkezett halála alkalmából, a jól tájékozott ember biztonságával ír Krleža. Merész párhuzamokat von, amelyek nemcsak széleskörű ismeretekről, hanem hamisítatlan publicisztikai tehetségről is tanúskodnak. Jean-Paul Sartre-hoz intézett üdvözlő beszédében a játékosan felfogott és rabulejtett pillanatot örökíti meg a krlezai stílus.

„A társadalmi és kulturális viszonyok napról napra mind dinamikusabban változnak nálunk — intézi szavait Sartre-hoz —,

másrészt viszont a dolgok nem fejlődnek olyan gyorsan, hogy átadhatnánk magunkat az ábrándoknak, hogy véglegesen elszakadtunk a nyomorúságtól és az elmaradottságtól. Engedje meg, hogy ezt egy közönséges példával illusztráljam. Az épület, amelyben találkoztunk, a Jugoszláv Akadémia épülete. A horvát nép építette egy nemes szellemű püspök-mecénásának segítségével, egy nemzeti alapokon lefolytatott és háromezer aranyat hozó gyűjtésből, kilencven esztendővel ezelőtt, amikor a Balkánon még egyetlen független állam sem volt.”

Krleža egyetlen mondattal a valóság talajára helyezi az alkotás szabadságáról készülő vitát, a valóság azonban nála sohasem mentes teljesen némi pátosztól.

Az első négy cikk rendszeres megjelenése joggal kelti bennünk annak a reménynek az érzetét, hogy Krleža tehetségének egy új sorozata valósul meg szemünk előtt.

## SZERB-MAGYAR SZÍNHÁZI KAPCSOLATOK

Folyóiratunkban többször foglalkoztunk már a délszláv-magyar kulturális kapcsolatokkal; legutóbb Bori Imre összefoglaló tanulmányát közöltük a magyar és jugoszláv irodalom közötti kapcsolatokról. Ezúttal azokról az összeköttetésekről számolhatunk be, amelyek a múltban a színművészetben álltak fenn a két nép között.

A noviszádi *Dnevnik* című napilap újévi számában Luka Dotlić ismerteti a szerb-magyar színházi kapcsolatokat. Az első érintkezések nyomai a XVIII. század végéről valók. 1790-ben felhívást tettek közzé egy pesti magyar színház létesítésének ügyében. A felhívás aláírói között találjuk Andrija Popović szerb nemzetiségű polgárt is.

Az első szerb vonatkozású színdarab, mely magyar színpadon előadásra került, Balogh István *Csernyi György avagy Belgrád megvétele a törököktől* c. műve volt. A darab bemutatóját 1812. szeptember 14-én tartották Pesten. A női főszerepet Déryné alakította. A *Csernyi Györgyön* kívül több szerb vonatkozású színművet is bemutattak a magyar színházak. Sőt egyes darabokat magyar színészek szerb nyelven adtak elő. Joakim Vujić, akit a szerb színház megalapítójának tartanak, Kotzebue egy darabjának előadását rendezte; a darabban szerbek mellett magyar színészek is játszottak. Az előadás tiszta jövedelméből Vujić a magyar színházi társaságnak is juttatott.

A budapesti Nemzeti Színház alapítói között több szerbet is találunk, s a *Magazin* c. szerb nyelvű folyóirat a színház megnyitását verssel üdvözölte.

Gavra Janković földbirtokos, aki segítette a noviszádi Szerb Népszínház megalapítását, az aradi magyar színház megteremtésén is fáradozott, több szerbvel együtt.

A pesti *Magyar Sajtó* c. lap 1862 elején közli Svetozár Miletić, Jovan Jovanović Zmaj és mások felhívását a Szerb Népszínház megalapítására. Ugyanabban az évben írja a *Srbski dnevnik* c. lap, hogy a budai Népszínház két előadást adott a Szerb Népszínház javára. Azidőtájt és később is több magyar színműíró ad engedélyt darabjainak szerb nyelvű előadására — sokszor lemondva a tiszteletdíjról is. Közöttük találjuk Csiky Gergelyt, Szigligetit, Jókait stb. Csiky például 1888-ban Szabadkára utazott, hogy megtekintse a maga és Szigligeti egyik darabjának szerb nyelvű előadását.

A Szerb Népszínház 1861-től 1914-ig húsz magyar szerző 39 színművét mutatta be. Szigligeti Szökött katonája és Szigeti Vén bakancsos és fia, a huszár c. műve negyvenhárom évig volt a Szerb Népszínház műsorán. Tóth Falurossza c. népszínművét huszonkilenc évig játszották a szerb színészek.

Sok szerb író színművét fordították magyarra, s játszották magyar színpadon már az első világháború előtt, többek között Nušić és Trifković darabjait is.

A Nemzeti Színház fennállásának 50. évfordulója alkalmából a Szerb Népszínház folyóirata, a *Pozorište*, cikkben köszöntötte az ünnepeltet, s a pesti ünnepeken Antonije Hadžić képviselte az újvidéki szerb színházat.

Cikkének végén Dotlić magyar lapvéleményeket idéz a szerb színtársulatok játékaról. Az *Arad* c. lap a *Djuradj Branković*ről, az *Újvidék*, a *Bácskai Ellenőr*, a zombori *Bácska* és a *Zombor és Vidéke*, a *Nagybecskereki Hírlap* többször írtak elismeréssel a szerb színház előadásairól. Amikor egyesek kifogásolták, hogy a *Bácska* a szerb színház előadásairól is tudósít, a lap szerkesztősége válaszcikkében ezt írja (1904-ben): „A művészetben nincsen nemzetiség!... a művészet szellemi táplálék, s bármely országban serkent is, közös kincse minden olyan művelt embernek, aki tudja, mi a szép”.

## DIJAK ÉS BOTRÁNYOK

A hazai újságok is részletesen megemlékeztek arról a botrányról, amely a nagy francia irodalmi díjak odaítélése után keletkezett. Vintila Horiáról, a Goncourt-díj nyerteséről kiderült ugyanis, hogy a román Vasgárda tagja volt, a Fémina-díj nyertesének, Louise Bellocqnak a *La Porte retombée* (Az ajtó újra becsukódott) írójának „sikere” pedig arra készítette a bírálóbizottság egyik tagját, Beatrix Becket, hogy — a könyv állítólagos antiszemita állásfoglalásai miatt — benyújtsa lemondását.

A díjkiosztási ünnepélyek tehát nem mondhatók zavartalannak, különben is az az érzésünk, hogy a világszerte ismert irodalmi díjak odaítélése egyáltalán nem mondható szerencsésnek. Az *Arts* — még mielőtt Horia előléte kiderült volna — ugyancsak kedvezőtlenül írt a könyvről, megállapította, hogy nem más, mint egy múltba néző szellem ötlettelen, unalmas tákolmánya. Az író kiagyalt holmiféle ovidiusi naplót, csakhogy bebizonyítsa: az emigrációnak is megvan a maga jó oldala — számára egyengeti az istenhez vezető utat. Hogy milyen lehet ez az út az az isten, amely „száműzetésben született” (a regény címe: *Dieu est né en exil*), nem nehéz kitalálni, ha tudjuk, hogy Horia önmagát képzelte Ovidiusnak, és az *Ars Amatoria* költőjére kente a maga lelkiismeretfurdalásból eredő, érzélgős, istenfélős gondolatait.

Louise Bellocq regényének ismertetéséhez nem kell gúnyoros hangot megütnünk, noha — ez sem más, mint egy közepes képességű író szerencséjének bizonyítéka. A *La Porte retombée* bírálói — úgy látszik, más dicsérni valójuk nem akadt — az írás dokumentáris értékét helyezik előtérbe, s megállapítják, hogy lelkiismeretesen ábrázolja a francia vidék polgárságának bukását. Louise Bellocq Bordeaux-ból származik, regényében ezt a vidéket írja le. Egy tönkrement család jön össze az ősök dobrakerülő otthonában. Ezt az alkalmat használja föl az író, hogy leírja a család tagjait, viselkedésüket, beszédmodorukat, életútjukat.

Dominique Rollin is ír Louise Bellocq könyvéről. Rollin is tagja volt a Fémina bírálóbizottságának, és védelmébe veszi az írónót. Egy Dosztojevszkij-idézetrel védi Louise Bellocqot, s megállapítja, hogyha Dosztojevszkij Raszkolnyikov fejébe ültethette ezt a gondolatot: „Mégis, ez a féreg (a meggyilkolt öregasszony) emberi lény volt”, miért ne gondolhatná a Féminaregény egyik hőse: „Azok a lengyel meg osztrák gettókbán élő piszkos, undok, talán gyűlöletet érdemlő férgek is emberi teremtések voltak!”

A regény hiteles szövege nélkül azonban nehezen tudnánk dönteni. Mindenesetre megkönnyebbüléssel olvasunk a Renaudotdíjról, amelyet Alfred Kern nyert el *Un bonheur fragile* (Törékeny boldogság) című könyvével, noha a kritikusok azt állítják, hogy a díj elkésett, mert Kern múlt évi regénye jobb volt, sőt olyanok is akadnak, akik a díj odaítélését hibának mondják, ha figyelembe vesszük Claude Simon és Henri Thomas legújabb alkotásait. Kernnek azonban legalább annyi előnye van, hogy egy ártatlan és ártalmatlan könyvet írt, és személyének, múltjának tisztaságához nem fér kétség — ha feltételezzük, hogy elzászi létére semmit sem csinált Heidelbergben, ahol — így mondja hivatalos életrajzírója — azért húzódtott meg, nehogy a német hadseregbe kényszerítsék.

## TISZTGYÁR? SZEMÉTTYÁR?

Sokan olvasták fordításban is Hans Helmuth Kirst 08-15 című regényét, és — valószínűleg elcsodálkoztak a seregestől megjelent újságcikkeken, amelyek a hitlerizmus napjainak kaszárnyaéletét kifigurázó könyv nagy sikeréről szólnak, noha a regény — amellett, hogy csúfolódott, csipkelődött — egy kicsit kevélykedett is a hagyományos porosz katonabecsület fölhánytorgatásával.

Robert Neumann most a *Die Zeit*-ban Kirst új regényéről ír. Megállapítja, hogy eddig maga is osztotta a fentebb említett kételyeket H. H. Kirstről, most azonban, a *Fabrik der Offiziere* (Tisztgyár) megjelenése után revideálja álláspontját. A *Tisztgyár* ugyanis — Robert Neumann szerint — végigmondja azt, amit a 08-15-nek kellett volna, és talán akart is kifejezni: a hitleri és az igazi katonai erények közötti szakadékot.

Kirst — amikor olyan idők jártak — maga is náci volt, később azonban — amikor változtak az idők — nyíltan hamut hintett a fejére, és kigúnyolta régi ideáljait. A látszat arra mutat, hogy új regényében sokkal tovább ment, nem elégszik meg a bűnbánattal, hanem ítéletet hoz.

Új regényének cselekménye is kaszárnyában játszódik le, ezt is tréfálkozó hang szövi át, a nevetni való bonyadalmak azonban itt azzal érnek véget, hogy egy ártatlan katona lakat alá kerül. Az új regény alakjai nemcsak nevelésesek vagy ártatlanok.

Egy tisztiskola a színhely, az idő pedig: 1944. A parancsnok egy porosz fegyelemben nevelkedett, igazságszerető tábornok. A tisztikarban pompás, igazi katonámberek mellett karrieristák és a rendszer ostoba szolgálói vannak. Az iskola hallgatói között akad egy igazi, hamisítatlan náci, jócskán találhatók közömbösök, nem kevés azonban a becsületes emberek száma sem. Itt van azután a kaszárnya személyzete — részben „erkölcsös”, részben pedig „erkölcstelen” személyek, ahogyan már háborúban lenni szokott.

Ebben a környezetben egy Hitler-ellenes fiatal tiszt beugrik egy Hitlerjugend-tag provokációjának, és a parancsnokságnak csak nagy nehezen sikerül eltussolnia a botrányt — de hiába, mert egy másik, ugyancsak kiváló tiszt leleplezi az egész esetet, és a parancsnokkal együtt a III. birodalom hadbírósa elé kerül. Elítélik és kivégzik őket.

Ez volt nagyjából, a regény meséje, amelyet Kirst — az az érzésünk, hogy hihetünk a bírálóknak — sok humorral és derűvel szó keresztül-kasul, azonban — ehhez sem férhet kétség —, anélkül, hogy mélyebben belebocsátkozna a probléma taglalásába. Robert Neumann külön megdicséri a tisztek önéletrajzi adatait tartalmazó részleteket, amelyek — állítja — a valóságnak megfelelő keresztmetszetét adják az akkori német társadalomnak és — talán — fontosabbak még a regény cselekményénél is.

A dicséretet — természetesen — csak fenntartással fogadjuk, még akkor is, ha a cikk végén meggyőződünk róla, hogy Neumann megállapításai egyáltalán nem naivak. Kiderül ugyanis, hogy az írásnak célja van: szembeszállni az *Information für die Truppen* című nyugatnémet katonai lap bírálóival. A katonák számára írt újság *Fabrik des Schmutzes (Szemétygár)* címen írt cikkével ront neki H. H. Kirst könyvének, s azzal vádolja az író, hogy gyalázza a múltat, majd kijelenti, hogy a katonák (mármost a maiak) tudják, mi a feladatuk, és nincs szükségük holmiféle Kirst-pesztonkákra. Az *Information für die Truppen* szerint Kirst kimondottan rágalmazza a hadsereget, ráfogja, hogy ferde hajlamú tisztek, gonosztevők, haszonlesők álltak az élen, majd nagy hangon kijelenti: a Bundeswehr egyetlen tagja sem olvassa el ezt a könyvet.

Neumann felszólítja Franz Joseph Strausst is, vizsgálja ki, mi rejlik az élehangú támadó kritika mögött. Szegény Neumann! A Bundeswehrrel folytatott csatában Kirst regényének tetszetős fabulájára támaszkodik, arra, hogy a III. birodalomban ellentétek voltak a náci meg a hadsereg között. Ellentétek valóban voltak, de sajnos nem olyan mértékben, hogy regényt írjanak róla.

## ÚJ ARC – KLASSZIKUS HANG

A könyvhirdetéseinkben — nemcsak Angliában, hanem mindenütt — egyre gyakrabban találkozunk egy szemüveges, oválisarcú, kopaszfejű férfival, s a kép alatt vagy fölötte ott áll a név: C. P. Snow. Fölhasználjuk a *The Kenyon Review* terjedelmes cikkét, hogy megismerkedjünk a számunkra eddig teljesen idegen íróval.

A cikkíró Snow népszerűségéből indul ki, és sikerét azzal magyarázza, hogy azok közé a ritka komoly alkotók közé tartozik, akiknek művei viszonylag olvasmányosak, azonban — akárcsak Dickens vagy Balzac — a könnyedhangú írók között a komolyak közé sorolható. Már ebből is világosan látjuk azt, amit a hosszú cikk később be is bizonyít: Snow nem tartozik a regényírás technikájának újítói közé, irodalmi tekintélyét nem a modern világ eszmei vákuma magyarázza, sem pedig a regény hagyományainak válsága a XX. században. Mert mialatt az angolszás világban a D. H. Lawrence, Henry James és James Joyce által megteremtett tradíciókat az új regényírók egyrészt a „dühödtek” lázadásával, másrészt pedig a könnyű fajsúlyú írásokkal rombolják, Snow egy megértő, engedékeny, gyakorlati művészet állás-

pontját képviseli, nincs semmi kapcsolata sem a könnyű fajsúlyú irodalommal, sem pedig az újkeletű borúlátással. Ambíció, hatalomvágy, megalkuvás, az emberi természet ellentmondásai, a szerelem sötét mélységei — Snow könyvei ezekkel a jelenségekkel foglalkoznak. Regényei erénye, hogy teljes valóságosságukban mutatja be az életnek ezeket a jelenségeit. Mert Snow a tapasztalatok embere: amellett, hogy tizenegynéhány regényt írt, volt már tudós, Cambridge-i tanár, szakkönyvkiadó, az angol hadügyminisztérium tudományos osztályának főnöke, egy nagy villamostársulat igazgatóbizottsági tagja stb.

Regényeinek történetei elvezetnek bennünket — a *The Search* (Kutatás) című regénytől kezdve — a tudomány világába, majd egy, H. G. Wells stílusában megírt tudományos kalandregény után a *Strangers and Brothers* (Idegenek és testvérek) című regényciklusának nyolc könyvéig. Az elbeszélő, akinek Lewis Elliot a neve a regényben, — maga az író. Tudós, liberális, moralista ember, aki nagy odaadással figyeli a körülötte folyó életet. A *Strangers and Brothers* meg a *The Light in the Dark* (Fény a sötétségben), valamint a *The Time of Hope* (A reménykedés ideje) kétségbeesésből meg reményből szövődött, a *The Masters* (Urak) a hatalomvágyról, a *The New Men* (Új emberek) a modern társadalmi rendszer hierarchiájáról, a *Homecoming* (Hazatérés) és a *The Conscience of the Rich* (A gazdagok tudata) a társadalom és az egyéniség összeütközéséről szól, a *The Affair* az új ortodoxiával foglalkozik.

A cikkíró ebben a témagazdagságban mégis talál egy központi motívumot: a birtoklási vágyat, amely lerombolja az ember boldogságát.

## MI HIÁNYZOTT AZ ELMÚLT ÉVBEN?

A zágrábi *Telegram* című hetilap első idei számának vita-rovatában Antun Šoljan, aki minden héten a legújabb versköte-tekről ír érdekes bírálatokat ebben a lapban, visszatekint az elmúlt év irodalmi életére, s megállapítja, mi hiányzott a jugo-szláv irodalomból tavaly.

Elsősorban a szerb-horvát nyelv kézisótárát hiányolja. A régi szótárak elfogytak, az Akadémiáé nem hozzáférhető mindenki számára. Ezért újra van szükség. Nincs megbízható és modern irodalomelmélet sem, amelyet egyaránt használhatnának középiskolások és egyetemisták. Még nem írták meg a horvát irodalom történetét. Eddig csak részlettanulmányokat jelentettek meg, de összefoglaló műre is szükség van. Hiányoznak a horvát írók gyűjteményes és kritikai kiadásai. Ez megnehezíti az irodalommal foglalkozók, egyetemi hallgatók munkáját. A cikkíró reméli, hogy ebben az évben akadnak írók, akik a hiányok pótlására vállalkoznak.

Šoljan a továbbiakban azt az óhaját fejezi ki, hogy a jugo-szláv lapok és folyóiratok támogassák az egyes kritikuskok „elfogult, egyéni és nem tárgyilagos véleményét”, mert „az irodalomban nincs más álláspont — csak személyes”. Támogatni kell, mondja Šoljan, a legfiatalabb írónemzedéket is. Szeretné a könyvkereskedések kirakataiban látni a kezdő írók folyóiratát.

Mivel sok a feladat, Šoljan felhívja az illetékeseket, hogy ne üljenek ölbe tett kézzel, hanem cselekedjenek, hogy a problémák, amelyeket felsorolt, minél előbb megoldódjanak.

## VERSÍRÓ ALTEREGŐK

A *Seghers* párizsi könyvkiadó vállalat kiadásában, a „Mai költők” sorozatban *Méssage* (Üzenet) címen verskötet jelent meg Fernando Pessoa tollából. Nem sokkal ezután „Fernando Pessoa-hetet” rendeztek Párizsban, és több előadást, kiállítás és fogadást tartottak Portugália párizsi nagykövetségén.

De hát ki ez a Fernando Pessoa, akiről eddig úgyszólván senki sem hallott semmit?

Egyike a toll megszállottjainak, akik nem könnyen mutatkoznak meg a világnak, és akiket rendszerint így, utólag fedez föl egy egzotált irodalmi környezet, mint a párizsi is. Kafka, Apollinaire és Pirandello kortársa volt. 1888-ban született Liszszabonban. Egyik zsidó ősét az inkvizíció 1706-ban máglyára küldte, nagyapja verseket írt, egyik nagyanyja megőrült, apja tüdővészben halt meg, amikor fia még csak ötéves volt. Anyja újra férjhez ment, Portugália ausztráliai konzulának felesége lett, és Fernando Pessoa ott, az ötödik földrészén végezte el iskoláit — természetesen angol nyelven. Egy afrikai egyetem irodalmi pályázatán ösztöndíjat nyert, és Pessoa itt folytatta tanulmányait, ismét csak angol nyelven. Nem csoda hát, hogy Pessoa az *Üzeneten* kívül három verseskötetet írt angol nyelven. A versírásról eltekintve, egész élete eseménytelenül múlt el. Hazakerült Portugáliába, és haláláig kistisztviselőként tengődött. Volt vállalkozó is, egy kereskedelmi folyóirat szerkesztője, sőt föltaláló is, akinek a találmányaira azonban senkinek sem volt szüksége. Magánéletében okkultizmussal, kabalisztikával foglalkozott, mágiáról szóló könyveket olvasott, sőt tanulmányozott, „belelátott” a jövőbe.

Költészete is tele van ilyen okkultista, természetfölötti elemekkel. Döntő fordulatot jelentett számára 1914. március 8-a, amikor a pult mellett állva, egyetlen lendülettel harminc verset írt meg, s valamennyit — énjének belső „mása” „diktálta”. Ezt az alteregőt Albertó Caeirónak nevezte el, és élő ember tulajdonságaival valamint életrajzi adataival ruházta föl. Az első alteregőhöz még egy csatlakozott: Ricardo Reis. Ez már egészen más jellemű volt, a kettő csupán abban egyezett, hogy ez is tollbamondta verseit. Később egy harmadik tagja is akadt a „család”-nak: Alvaro de Campos, s ez sem volt kevésbé termékeny költő.

Nyilvánvaló, hogy az ilyen életmód és munkamódszer, továbbá napi 80 cigaretta — egyszerre mindkét végén égette Pessoa életének gyertyáját. Negyvenhét éves korában, 1935 november 30-án halt meg. Az emlékére rendezett ünnepek során még néhány — soha meg nem jelent művét adják ki, többek között alteregóinak három verskötetét.

## VAN MENEKVÉS?

John Updike amerikai író mindössze huszonnyolc éves, azonban már négy könyvet írt, és a *New York Times Book Review* úgy véli, érdemes szemmel tartani. Megfogadva a lap tanácsát, Updike legújabb könyvét fogjuk ismertetni.

Címe: *Rabbit, Run* (Fuss, Nyulacska!) A címben szereplő Nyulacska szó a regény hősének gúnyneve. Igazi neve John

Angstrom. Hajdan, a college-ben jó baseball-játékos volt, most viszont egy áruházi kistisztviselője. A Nyulacska elégedetlen jelenlegi, baseball korszaka utáni, prózai helyzetével, mert egy asszony is, egy gyermek is meg még egy, aki már úton van, útjában áll. Mit tehet? Menekül. Általában az egész könyv a hős szökéseiből, a hétköznapi, szűk keretek közül való menekülésekből áll. Először csak úgy, találmányra nekivág az útnak, elindul dél felé. Visszatér, de nem feleségéhez megy, hanem egy utcai nővel áll össze, és bizalommal elterve meséli neki elvesztett boldogságáról.

— Bizony, nagy fiú voltam valamikor! Ahogy mondom. Most meg? ... Nem vagyok semmire való. De azelőtt? Az más! Valaki voltam!

Később így beszél:

— Úgy érzem magam, mintha máris a koporsómban feküdnék. Nyulacska végül is visszatér feleségéhez, de nem tart ki soká mellette. Mialatt másodszor volt távol, az asszony inni kezdett, és felügyelet nélkül hagyta gyermekét. A kicsi bele is fulladt a kádba. Nyulacska örökre földült, kihalt otthonába tér vissza.

Updike-nak és írásának elsősorban a közvetlenül, valóban átélt élmény és a stílus ad értéket és hitelességet, állapítják meg bírálói.

Íme, hogyan írja le a gyermek megfulladásának pillanatait: „Az asszony fölkapta a még élő kis porontyot, majd ázott keblére szorította. A testükről lecsorgó víz nagy töcsába gyülekezett a fürdőszoba padlóján. A kis, súlytalan test landkadtan borult az asszony nyakára. Junice-ben fölremlített valami halvány, torz emlékezés a mesterséges légzésről, és hideg, nedves keze útemesen kezdte rángatni a kis testet. Lehúnyt szempillája mögött nagy, bíbor ima gomolygott, szó nélkül, egyhangúan, s közben úgy érezte, hogy térdét egy hatalmas, nagy teremtés öleli át, akinek a neve súlyos ütéseként dörömböl a fejében. A világűr, az örökkévalóság száguldott át a szívében, a két keze közötti térben azonban nem keletkezett szikra, ima-áradata ellenére sem érezhette a legkisebb rezdülést sem. És tudta, tudta, hogy mialatt valaki kopogtatott az ajtón, megtörtént vele a legrosszabb, ami egy asszonnyal történhet”.

## NINCSENEK IRODALMI HAGYOMÁNYOK!

Negyven évvel ezelőtt, 1920-ban, néhány héttel a *This Side of Paradise* megjelenése után, Francis Scott Fitzgerald azt a javaslatot tette John William Rogersnek, a *Scribner's* akkori szerkesztőjének, hogy interjút csinál önmagával, s evvel elősegítené könyvének terjesztését. Néhány nappal később át is adta a kéziratot szöveget, Rogers azonban sohasem jelentette meg, mert „Fitzgerald csak kezdő fiatal író volt, aki egy sokat ígérő regényt írt, de a róla és irodalmi elképzeléseiről szóló interjúk aligha érdekelt volna bárkit is”.

Időközben Fitzgerald klasszikus író lett, s amikor Rogers nemrégiben iratai között rábukkant kéziratára, átadta a *Saturday Review*-nek, amely az írást facsimilijével együtt közölte. Az interjú — negyven év távlatából — a fiatal Fitzgeraldot hozza elénk, aki meg akarja hökkenteni az olvasót, és nagyon is jól tudja, hogyan kell ezt csinálni.

Egy állítólagos, névtelen újságíró nevében interjúolta meg önmagát, és leírta, milyen benyomást szerzett a riporter az író



lakásán, s magáról az íróról. Külsejét — nem kevés önbizalommal — így írta le:

„A *This Side of Paradise* szerzője erőteljes, szélesvállú, közepetermetűnél magasabb férfi. Szőke, enyhén hullámos haja és élénk zöld szeme van — olyan, mint az északi emberek. Meglepően jóképű. Nem így képzeltem el, azt hittem, hogy egy keskenyorrú, szemüveges férfival kerülök szembe”.

Azután megkezdődött az állítólagos beszélgetés, amelynek során Fitzgerald szellemes és gyors észjárásra valló kijelentéseket tett. Ilyeneket:

„Célom: meghódítani a magam nemzedékét. Az okos író saját generációja ifjúságának, a következő nemzedék kritikusaiknak és a jövő tanítóinak ír”.

„Nagy irodalmi hagyományok nincsenek. Csak az irodalmi tradíciók halálának hagyományai léteznek. Az ésszel élő irodalmár fiú megöli saját édesapját”.

„Ha azt mondom: stílus, színekre gondolok. Mindent szavakkal szeretnék megcsinálni! Olyan lángoló leírásokat akarok adni, mint H. G. Wells, úgy, olyan ügyesen szeretném használni a paradoxonokat, mint Samuel Butler. Elbeszélésem olyan szélesen hömpölygő legyen, mint Bernard Shaw-é, és szellemes, mint Oskar Wilde-é. Tudjak olyan tágas, füledt égboltot festeni, mint Konrad, úgy írni le a sugaras naplementét, mint Hichems és Kipling, és mint Chesterton a pasztellszínű virradatokat és hajnalokat... Mellesleg szólnán, szentelen irodalmi tolvaj vagyok, nemzedékem íróinak legeredményesebb módszereire vadászom”.

Az interjú végén Fitzgerald leírja, hogyan toppant be Fitzgeraldhoz három „filiszter külsejű, régimódi nyakkendő” fiatalember, és — befejezve az interjút, Fitzgerald így szól Fitzgeraldhoz:

„A legtöbb barátom ilyenfajta. Nem szeretem a tollforgatókat, idegesítenek”.

## TRAVENI LANGYOS LIMONÁDÉ

Kurt Desch nyugatnémet könyvkiadó adta ki B. Traven *Aslan Norval* című új regényét. Ezzel kapcsolatban a keletnémet *Neue Deutsche Literatur* című irodalmi lap a legnagyobb sietéssel állapította meg, hogy az új Traven-regénynek semmi néven nevezhető kapcsolata és hasonlatossága sincsen a korábbi Traven-írásokkal, amelyekről Kurt Tucholsky megállapította, hogy „proletár írta proletároknak”. Az új regényt, hangoztatja a *Neue Deutsche Literatur*, „akár egy 16 éves diák is írhatta volna, aki meghallgatta a rádióiskola és Amerika Hangja adásait, és elolvasta a Kommunista Kiáltványt”.

Új regényének cselekményét Traven az Egyesült Államok társadalmi életének területére vitte át, amellyel eddig nem foglalkozott, mert — valószínűleg — nem ismerte eléggé. A regény címszereplője egy extravagáns amerikai dáma, egy nálánál jóval idősebb férfi felesége. Az asszony szeretne meggyőződni róla, mulasztott-e valamit azáltal, hogy egy ilyen koros férfit választott élettársul. Két kalandba bocsátkozik, társadalmilag és intellektuális szempontból jóval alacsonyabbrendű, testileg azonban bőségesen megáldott férfiakkal, s végül tagadó választ kap kétkedésére.

Íme a regény egy részlete, amelyben Aslan Norval férjével, Holveddal együtt tisztázza kettőjük helyzetét.

„ — Még hogy elváljak tőled? A világ minden kincséért és a világ minden kazánkovácsáért sem!

— Hát ez szépen hangzik. De... ha azt képzeled, hogy ilyen könnyűszerrel megúszod kirándulásaidat azokra a területekre, ahol azt a fajta tudást szemléltetően oktatják, hát tévedsz! Nekem is van még ehhez hozzászólásom, nem gondolod?

— Jó, szólj te is hozzá.

— Állapítsuk csak meg: bünt követél el.

— Ha te így fogod föl, én semmit sem tehetek ellene.

— A bünt meg kell bánni. Mégpedig jobb most, mindjárt, mielőtt a dolgok kihűlnének, és amíg olyan hangulatban vagyok, hogy kedvem van ismét helyreállítani kettőnk egyensúlyát.

— Uram, ahogy parancsolt! Mit tehetek én, a gyöngé nő?”

A férfi ezután ellátta az asszony baját, még hozzá igen alaposan. S amikor a feleség ezután a tükör elé állva, forgolódva nézegette önmagát, így szólt:

„— Hát, bizony vörös, mint a főtt rák. Mégsem kellett volna ekkorát ütni rám. Fele is elég lett volna, sőt még sok is.

— Az első felét az első esetért kaptad, a többi a második, már teljesen fölösleges esetért járt.

— Egyáltalán nem volt fölösleges, sőt — hogy teljesen tisztába jöjjek a dologgal — feltétlenül szükségem volt rá. S most ide hallgass, te számár, és tudd meg egyszer s mindenkorra: semmi okod sincs rá, hogy bárkitől, bármilyen versenytárstól félj, se a kazánkovácsoktól, se a birkozóktól, sem pedig a kikeményített zsigolóktól”.

Ennyit mond az idézet.

A kiábrándult kritikusknak ezután nem is marad más hátra, mint hogy megállapítsa: az *Aslan Norval* című langyos limonádéra valaki rosszmájúan írta rá Traven nevét azzal az előre megfontolt szándékkal, hogy az író végre is leleplezze önmagát. De az is lehetséges, hogy a regényt a nyugatnémet könyvkiadó fordította és szerkesztője „hozta ennyire rendbe”.

## VÉGE A SZERELEMNEK – VÉGE A KÖNYVNEK IS

A *Mémoires d'une jeune fille rangée* (Egy rendes kislány emlékirata) után Simone de Beauvoir folytatja önéletrajzi írásait. Nemrégiben jelent meg a *La Force de l'âge* (Az évek ereje) című könyve, amelyről Mathieu Galey ír az *Arts*-ban, és amelyből folyóiratunk is közölt egy részletet 1960 novemberi számában.

Az évek ereje az 1929 és 1939 között eltelt kort mutatja be, Simone de Beauvoir számára a boldogság esztendeit. Ezekben az években mint fiatal tanárnő egyik városból a másikba került, Spanyolországot, Németországot, Olaszországot, Marokkót és Görögországot járta be.

A környezetváltozás azonban nem jelentett belső változást, sőt a közvetlen környezet is szinte azonos maradt: egy bútorozott szoba, amelyben csak „egy dívány, könyvespolc és kényelmes munkaasztal” van, vagy pedig „könyvespolcok, nagy asztal és dívány”. Vidéki kávéházak, diákok, javításra váró dolgozatok — ez a fiatal tanárnő élete, amelynek szürkeségét csak a szabadság, az örökös diákélet gondatlanságának boldogsága, apró örömei

sugározzák be. Álmodozások, ábrándozások egy kis cukrászda magányában, végtelenbe nyúló beszélgetésnek egy csésze fekete-kávé mellett, amikor egész világok tárulnak föl. Midőn 1939-ben kitör a háború, s vele együtt elérkezik a rádöbbenés pillanata, hogy az elmúlt tíz esztendő csak álom volt, ő maga csupán „egy hontalan teremtés, akinek nincsenek barátai, céljai, és egész lényé nem más, mint egy csöppnyi szenvedés a tragikus éjszakában”.

A magány íróvá avatta a tanárnőt.

„Sok mindent, amit az emberek komolyan fognak föl, én nem vettem komolyan. Az életem azonban nem volt játék, megismer-tem gyökereit és nem álltattam magam azzal, hogy megfutamodhatok a helyzet elől. Megpróbáltam helyt állni.”

A fiatal tanárnőben végbement változás teremtette meg a *L'Invitée* (A meghívott) című művet, amely 1943-ban jelent meg. Az évek ereje azonban — állítja Simone de Beauvoir bírálója — nem az író nő önarcképe, hanem Sartre-ral átélt szerelme, ami pontosan a könyvben leírt időszakra esett. Noha sok tartózkodással, inkább csak a sorok között ír találkozásairól, utazásairól, kirándulásairól, ennek az évtizednek mégis a szerelem a központi eseménye, s amikor Simone de Beauvoir és Sartre elválnak — vége a könyvnek, vége az öntudatlan boldogságnak, az elválás új önállósulást és új fölzsabadulást jelent az írói munka számára.

## A LEGUJABB „ÚJ FRANCIA REGÉNY”

A *Tel Quel* Claud Simon regénytörredékét is közli. Remek alkalom, hogy a *L'Herbe* (Fű) után még egyszer élvezzük az író kilométeres, de pompás zamatú mondatait. Most az olvassuk a *Lettres Françaises* októberi számában, hogy a regény — *La route des Flandres* (Flandriai út) — megjelent, így hát teljesebb képet nyerhetünk a „középkorú” francia írónemzedék e neves tagjának új művéről.

A *La route des Flandres* háborús regény. A történet 1940-ben játszódik le: Franciaország összeomlása már küszöbön áll. Az események központjában de Reixach lovassági kapitány, Georges, az unokaöccse — az elbeszélő —, a kapitány tisztiszolgája (hajdani zsoldója), Iglésia és Georges barátja, Blum állnak.

A regénynek ilyen epizódjai vannak: egy tanyán csaknem ösztetűzésre kerül a sor egy fiatal nő miatt, akit jóformán még nem is láttak, de pávadíszes függönyére bámulva, mindannyian álmodoznak; lovaskatonáik vonulnak vissza lassan, poroszkálva; egy katonát elveszíti egységét; de Reixach kivont karddal rohamoz géppuskák ellen, és a golyók lekaszálják; Georges többször elmegy egy döglött ló mellett; néhányszor szökéssel akarják elkerülni a hadifogságot.

Ezután egy fogolytáborba vezet bennünket az író. Blum haladékosan itt, és emlékei csapongva térnek vissza az elesett lovaskapitányhoz, különös öséhez, szép feleségéhez, akiért de Reixach a békeidőben lemondott katonai pályájáról, s aki után az unokaöccs egyre, szakadatlanul — s nem hiábavalóan — epekedik, emlékeztében megjelennek Georges szülei is — mindketten különcök voltak, és a *L'Herbe*-ben leírt párra hasonlítanak.

Mindent a bukás, a vég hangulata lengi körül, amikor minden gondolat, maga az ész szűnik meg. „Átkozott háború!” — kiáltja valaki, és nem lehet tucni, „a beteg Blumra gondol-e vagy a leta-

posott kalászkokra és fürtökre, vagy pedig a lóra, a leányra, akinek nincs férje, vagy mindhármukra, az éjszakában égő lámpa, a haladókló, iszonytatóan merev tekintetű, kísértetiesen béketűrő állat mellett, amelynek nyaka a feszülő, vonagló izmok, inak nyomán úgy megnyúlik, mintha a hatalmas fej súlya le akarná húzni, vonszolni az alomról a végtelen feketeségbe, ahol fáradhatatlanul vágatnak a halott lovak, vakon rohamozik a dögök óriási, fekete ménese...”

Az idézet hű képet ad Simon stílusáról, amely teli van képek, képzettársítások, jelzők halmazával, s az olvasónak kell közöttük választania.

Ez az írásmód — amellet, hogy az emlékezés mélységeit kavvarja föl — megszünteti az idő érzetét. Simont gondos, megfontolt okfejtése — sohasem engedi ki kezéből a tudatalatti gyepőlőjét — határozottan megkülönbözteti Faulknertől, akinek egyébként sokkal adósa, továbbá Allain Robbe-Grillet-től, Michel Butortól és Nathalie Sarraute-tól, az „új francia regény három legszámottevőbb képviselőjétől.

Ahogy ezek az írók fejlődnek, érnek — írja Anne Villelaaur, az új regény bírálója —, az egész irányzat fokozatosan az ő nevükhöz tapad, s maguk az írók a modern francia irodalom legjobb prózaíróivá nemesednek.

